

se može upotrijebiti i kino i kazalište; pojedinim učenicima povjeri se da sastave male referate o nekim detaljima. Poslije predstave održi se »konferencija«, gdje djeca govore o svojim utiscima.

Ekskurzije mogu prethoditi predavanju ili ga nadopunjavati, a poslije njih se također održava konferencija.

Djeca vrlo rado izdaju historijske zidne novine i povijesni časopis, crtaju, prave aplikacije, albume i makete, osobito o lokalnom materijalu, uče pjesme o važnim događajima, rado dramatiziraju događaje i vole da prikazuju historijske ličnosti. Tu vješt nastavnik ima široko polje rada. Za školu i za vanškolsku publiku aktiv održava konferencije, izložbe i večeri.

»Ako učitelj znalčki koordinira vanškolski i školski rad, postići će odlične rezultate, jer će učenici steći duboko i solidno historijsko znanje, probudit će se kod njih interes za prošlost svoje domovine, steći će svestrane navike samostalnog rada, i tako će se, a to je glavno, potpuno ostvariti uzgojni zadaci, koji stoje pred školom«.

Metodika Karcova, tretirajući principe i probleme metodike povijesti, koji su ili potpuno jednaki ili u mnogom slični i u osnovnoj i u srednjoj školi, može pomoći ne samo učiteljima nego i nastavnicima sedmoljetki i gimnazija da ostvare one plemenite i odgovorne zadatke, koje pred njih postavlja narodna država. Zato smo je i prikazali opširnije.

V. Babić

ВОПРОСЫ ИСТОРИИ 1948

Povijesni časopis Historijskog instituta Akademije nauka SSSR izlazio je i 1948. mjesečno u sveskama od 10 štampanih araka. Veće i važnije rasprave štampane su pod općim naslovom *Članci*, a manje pod naslovom *Saopćenja i publikacije*. Rubrika *Kritika i bibliografija* dijeli se na *Kritične članke* i na *Recenzije*. U Kronici daje se pregled rada naučnih ustanova u SSSR, a u rubrici *Inozemstvo* kratke bilješke o povijesnoj nauci u stranim zemljama.

Od rasprava 42 razrađuju probleme povijesti SSSR, a 36 probleme opće povijesti. U kritici i bibliografiji prikazano je, pojedinačno i u općim pregledima, oko 250 zbornika, knjiga i članaka. Osim toga, prikazano je, nažalost sasvim ukratko, 10 doktorskih i 15 kandidatskih disertacija. Kronika donosi 22 izvještaja o radu sovjetskih naučnih instituta i prikaz o 21 konferenciji, od kojih su mnoge bile posvećene diskusiji o povijesnim djelima, a rubrika *Inozemstvo* 87, često vrlo važnih bilježaka. Najzad, u nekrolozima Mišulinu, Ranoviču i Džanašiji dat je kratak prikaz djelatnosti ovih historičara.

Većina članaka (56) i recenzija tretira probleme iz epohe kapitalizma i imperijalizma, a 25 između tih članaka i mnoštvo recenzija posvećeno je periodu od Oktobarske revolucije do pobjede nad fašizmom. Ostali članci obrađuju pitanja iz epohe feudalizma. Epoha robovlasničkih država zastupana je samo s nekoliko recenzija i bilježaka, a isto tako i epoha prvobitne zajednice, jer tu problematiku tretiraju posebni časopisi *Vestnik drevnej istorii* i drugi. Isto tako je i period poslije II. svjetskog rata osvjetljen samo s nekoliko recenzija, jer za tu problematiku postoji poseban časopis *Mirovoe hozjajstvo i politika*.

Slavenskoj povijesti posvećeno je samo 8 članaka, 2 kraća izvještaja (o materijalu iz naše NOB i o kongresu poljskih historičara) i nekoliko kraćih bilježaka i recenzija o dvadesetak slavenskih publikacija. Članci su ovi: Nikitin, Slavenski narodi u revoluciji 1848.;

I. Udalcov. Iz historije Praškog ustanka 1848.; Šuster, Poznanjski ustanak 1848.; Miler, Seljačko pitanje u programu Poljskog demokratskog društva (u 30-im i 40-im god. XIX. st.); Ratner, Postanak Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868.; Valev, Prilog karakteristici socijalno-političkih nazora Hrista Boteva; Misko, Iz povijesti revolucionarnog pokreta u Poljskoj 1918–19., i Boguslavski, Politička borba u Poljskoj u vezi s napadom fašističkih agresora na Čehoslovačku.

U ovom kratkom prikazu držat ćemo se uglavnom kronološkog reda, puštajući po strani članke i probleme, koji su već na drugom mjestu iscrpnije prikazani.

O najnovijem nalazu lubanje primitivnog čovjeka u Južnoj Africi i njegova oruđa u Burmi izvještavaju dvije kratke bilješke. Ovi nalazi su neobično važni, jer popunjavaju prazninu između pračovjeka i današnje ljudske rase i pokazuju, da je čovjek živio u isto vrijeme s pitekantropom.

Arheologija i izvještaji o arheološkim radovima obilno su zastupani. Prikazan je odličan *Uvod u arheologiju* od Arcihovskog i promašena knjiga Klarionova *Nacrtna historio-grafija paleolita SSSR*, u kojoj je nesistematski dat prikaz rada na arheologiji u SSSR. Velika iskapanja vršena su u Novgorodu, Ladogi, Krimu (Pentikapej i Neapol), u Horezmu, na Kavkazu (u rajonu Mingečaura i u staroj prijestolnici Gruzije Mcheti, gdje je nađen velik epigrafski materijal) i Bulgaru na Volgi. Na temelju tih radova sve bolje se upoznaju složeni problemi etnogeneze narodâ SSSR i njihovih kulturnih veza. Mnogo pažnje posvećuju sovjetski historičari skitskom problemu (prikaz knjige Semenova-Zusera, *Skitski problem u našoj nauci*), grčkoj kolonizaciji (prikaz knjige Jessena, *Grčka kolonizacija sjeverne obale Crnog mora*) i odnosu Grka i »barbara« u Bosporskom kraljevstvu. — U kratkim bilješkama daju se značajni rezultati najnovijih arheoloških istraživanja u Egiptu, Eridu-u, na Ceylonu, u okolini Kikinde, u Bugarskoj, u Češkoj (u Pragu) i u poljskom Pomorju.

U povijesti starog vijeka sovjetski historičari su prvi naučno obradili države staroga Orijenta sa specifičnim oblikom ropstva i seoskih zajednica, a isto tako i niz drugih problema (na pr. Mišulin Spartakov ustanak). Zato je kritika oštro osudila knjigu S. Lurjea *Herodot*, jer se u svom radu nije znao otresti nenaučnih pogleda Meyera, Jacobija i drugih buržoaskih historičara. Pomoćni udžbenik za fakultete *Povijest staroga Rima* od Maškina kritika je pozdravila kao »korisnu i potrebnu knjigu«, jer je rađena naučno i pažljivo. Kao primjer nenaučnog, naoko »objektivnog«, a zapravo reakcionarnog tretiranja jednog problema stare historije može poslužiti knjiga F. Lota, *Galija, Etnički, socijalni i politički temelji francuske nacije*, u kojoj se ponovo iznosi romanistička teorija Fréréta i Fustel de Coulangea o postanku francuskog naroda.

Dok tako francuska buržoaska »nauka« podgrijava stare reakcionarne teorije o postanku francuskog naroda, sovjetska nauka dolazi do sve pozitivnijih rezultata u proučavanju etnogeneze Slavena. Novi rad Tretjakova *Istočno-slavenska plemena* daje u popularnoj formi rezultate ispitivanja na tom području. Plodna diskusija u Institutu povijesti materijalne kulture otkrila je mnogo spornih problema, te je predsjednik A. Udalcov pozvao na dalji rad u rješavanju važnih problema stare povijesti Slavena.

Za prvi period ruske povijesti ima obilje odlične ljetopisne građe i solidnih naučnih radova, kao što je na pr. *Kijevska Rusija* od Grekova, pa opet u stranoj buržoaskoj literaturi izlaze pretenciozna djela, koja ponavljaju davno pobijene i odbačene teze. Takva je knjiga *Početak ruske historije. Ispitivanje izvora* od Chadwickove, koja je puna najnemogućnijih gluposti. Pretencioznosti, nepoznavanja materijala i zlonamjernog podmetanja pod maskom stroge naučnosti i »objektivnosti« ima u mnogim stranim djelima, kad govore o SSSR. Utjecaju te »naučnosti« i objektivizma podliježu nažalost i mnogi sovjetski historičari, kako smo već istakli kod Lurjea. Kritičari i diskutanti iznose često u V. I. takva zastranjivanja, a u 12 br. izašao je dokumentovan članak *Protiv objektivizma u historijskoj nauci*. Visoka idejnost i partijnost i nepoštedna kritika sačuvat će sovjetskoj

historijskoj nauci mjesto, koje joj po naučnoj metodi i postignutim rezultatima pripada. Kritika je zato negativno ocijenila rad Eremina *Povestj vremennyh let*, što je nenaučno, formalistički prišao analizi toga starog ljetopisa. Isto tako formalistički analizira ruske ljetopise i Rubinštein u *Ruskoj historiografiji*, koja je u cjelini negativno ocijenjena. D. Lihačev u raspravi *O ljetopisnom periodu ruske historiografije* pokazuje, da su ljetopisci bili više realni političari nego apstraktni moralisti i da su dublje osjećali uzročnu povezanost događaja nego što se to čini pri formalističkoj analizi ljetopisa. Prilično oštro je kritikovan i II. sv. *Ruske pravde*, jer autori »nisu vodili dovoljno računa o pogledima suvremene sovjetske nauke na društveno-ekonomsko, političko i pravno uređenje Kijevske Rusije«. O vezama Kijevske Rusije s Hersonozom pročitao je referat na sjednici Krimске baze Akademije nauka SSSR Jakobson, a Mavrodin je na jubilarnoj sjednici Lenjingradskog univerziteta pročitao referat *Klasna borba u staroj Rusiji*.

Rad na problemima feudalnog perioda od XVIII. st. bio je također vrlo živ. Međutim, štampa je više puta upozoravala na nedovoljnu budnost i kritičnost sektora historije srednjeg vijeka u Akademiji nauka, koji je odobrio za štampu više djela, punih grešaka i metodološkog i ideološkog karaktera. Osobito je oštro u V. I. kritikovana knjiga Veselovskoga *Feudalni posjed u sjeveroistočnoj Rusiji*, u kojoj ima čitav niz teza tuđih marksizmu (postanak privatnog posjeda zauzimanjem »pustih«, a ne općinskih zemalja, feudalni imunitet kao rezultat darovnice seniora, a ne kao posljedica razvoja ekonomske snage i političke moći feudalaca i t. d.). Proučavanju seljaštva posvećuje i dalje veliku pažnju Grekov i više drugih učenjaka. Jakovljevič je u Institutu historije AN održao predavanje *Zadaci proučavanja povijesti ruskog seljaštva po rajonima*, u kojemu je istakao potrebu prikupljanja, sistematizacije i obrade materijala o kmetskim odnosima. Grekov je u referatu *Preuređenje poljoprivrede i sudbina seljaka u Evropi u XVI. stoljeću* dokazao paralelizam razvitka poljoprivrede u Rusiji i ostaloj Evropi u XVI. stoljeću. Kosminski je nastavio proučavanje agrarnih odnosa u Engleskoj. U raspravi *Problemi agrarne historije Engleske u XV. st.* dokazuje, da je kriza i depresija toga vremena samo kriza feudalne proizvodnje i depresija privrede krupnog feudalnog lorda, ali da privreda Engleske kao cjeline raste. Iscrpan prikaz njegove knjige *Istraživanja iz agrarne historije Engleske XIII. st.* daje rezultate ispitivanja manorijalnog sistema i promjena, koje su nastale prelaskom na novčanu rentu. Kritika je nepovoljno ocijenila *Istraživanja iz historije engleske baronije* od Paintera i *Srednjovjekovni feudalizam* od Stephensona, jer nisu uspjeli da dadu nikakvu sintezu ni generalizaciju na osnovi prikupljenog materijala. Isto tako je »bijedna po svojim zaključcima« i knjiga *Socijalna kritika u narodnoj religioznoj književnosti XVI. st.* od Helen White. »Zaključke iz sabranog materijala... izvest će sam sovjetski historičar.« U opsežnoj studiji (532 str.) *Narodna reformacija Tome Münzera i veliki seljački rat* dao je sovjetski historičar Smirin, kako ističe recenzent, nove dokaze za pravilnost Engelsova shvaćanja seljačkog rata u Njemačkoj i oborio sve napade reakcionarne buržoaske historiografije na to shvaćanje. Socijalnim pokretima u istočnoj Evropi posvećene su dvije rasprave: *Socijalna priroda ustanka Bolotnjikova* od Smirnova, završna glava iz njegove knjige *Ustanak Bolotnjikova*, i *Galičko Prikarpaće XVI. st. i pokret opriška* od Drakohrusta, glava iz kandidatske disertacije Galičko Prikarpaće od XVI.—XVIII. st. i pokret opriška. Smirnov po dokumentima utvrđuje antikmetovsku bit i socijalnu prirodu ustanka Bolotnjikova, kojem je parola »cara Dimitrija« bila ideološka forma. »Za razliku od srednjovjekovnih seljačkih pokreta u Zapadnoj Evropi, gdje je klasna borba imala 'religiozni biljeg', a 'interesi, potrebe i zahtjevi pojedinih klasa skrivali se pod religioznom ljuskom', u Rusiji je religiozni moment u seljačkim ustancima imao sasvim nezatnu ulogu, i parola o 'dobrom caru' bila je ideološka forma tih ustanaka«. Drakohrust je u svojoj raspravi analizirao socijalno-ekonomske odnose u Galiciji oko Sanoka, gdje su ukrajinski seljaci bili i socijalno i nacionalno ugnjetavani od poljskih panova i gdje se u XVI. st. razvijaju veliki spahiluci i povećava tlaka. U svojoj borbi opriški su se oslanjali na sela sa

»vlaškim« pravom, ali to je »pokret skretalo od klasne usmjerenosti prema običnoj hajdučini.« Pokret opriška ima u to vrijeme već »određene organizacione forme, koje ga odlikuju od drugih manifestacija antifeudalne borbe na teritoriju Galicije«. Po arhivalnoj građi obradila je Stecjukova *Utjecaj ustanka Stepana Razina na Ukrajinu* i iznijela »zajedničku borbu narodnih masa Rusije i Ukrajine protiv feudalnog ugnjetavanja«.

Razne probleme epohe feudalizma tretiraju rasprave: Riskina *Smerdi u oblastima njemačke kolonizacije od XI.—XIII. stoljeća*, Guntove *Problem postanka i rane historije engleskog parlamenta (XIII. i XIV. st.) u buržoaskoj historiografiji* i Mosine Karlo V. i konetabl Bourbon. Recenziran je veliki broj knjiga i rasprava: *Rusija i Turska u XVI. i XVII. st.* od Smirnova, *Stari Novgorod* od Porfiridova, *Rusija i 30-godišnji rat* od Vajnštejna, *Riznica ruskog graditeljstva*, *Otkriće Indije* od Nehrua, *Slavjanski zbornik*, *Povijest Češke*, više radova o engleskoj revoluciji, *Narodni ustanci u Francuskoj prije Fronde* od Poršneva, *Geografska otkrića od XV.—XVIII. st.* od Lazareva i mnogi drugi. Na sjednicama učenih društava pročitano je i prodiskutirano mnogo referata o problemima iz ovog perioda.

Živ je bio i rad na proučavanju povijesti Bizantije. God. 1947. ponovo je počeo izlaziti *Vizantijski Vremennik*. Krajem iste godine održan je diskusioni sastanak u AN u ovom zborniku, a u 3. br. V. I. od o. g. izašla je opširna recenzija. Na diskusiji je istaknuto, da su rasprave u zborniku »prožete marksističko-lenjinističkim metodom historijskog istraživanja«, ali je sekretar redakcije Gorjanov istaknuo, da je zadatak zbornika da vodi borbu s reakcionarnim pravcima u svjetskoj bizantologiji i da proučava naročito one probleme, u kojima su strani bizantisti došli do zaključaka, koje ne može primiti sovjetska historijska nauka. On se u posebnom članku osvrnuo na ispade belgijskog bizantologa Grégoirea protiv sovjetske bizantologije. Od rasprava u zborniku naročito je važna *Slavenska općina i njena uloga u formiranju bizantinskog feudalizma* od Lipšicove. Na sjednici Odjeljenja historije i filozofije AN, posvećenoj problemima bizantske povijesti u novembru 1947., održano je više referata s diskusijom: o perzijskim vojnama cara Heraklija, o problemima bizantskog feudalizma, o povijesti gradova sjeverne obale Crnog mora u XIV. i XV. st., o humanizmu u Bizantiji i o minijaturama u psaltirima, o zakonima Himjarita i dr. Na jubilarnoj sjednici Lenjingradskog sveučilišta pročitao je prof. Levčenko referat *Uloga ruskog naroda u povijesti Bizantije* i pokazao, da nije Rusija samo primala od Bizantije nego da je znatno utjecala na njen razvoj.

Povijest Rusije u XVIII. st. osvjetljena je s mnogo rasprava, recenzija, referata, diskusija i polemika. Petrovski period obrađen je u zborniku *Petar Veliki*, u popularnoj biografiji *Petar Prvi* od Mavrodina, u monografijama *Manufaktura za Petra I.* od Zaozerske i *Sjeverni rat 1700—1721* od Teljpuhovskog, u dokt. disertaciji *Vanjska politika Petra I.* od Krilove i kand. disertaciji *Rusko-engleski odnosi za Petra* od Nikiforova, u raspravi *Oporuka Petra I.* od Danilove (u Radu Hist.-arhivalnog instituta 1946). O svim ovim radovima donose V. I opširne recenzije i prikaze. Pokušaj Petrov da 1700 pridobije teritorijalnim ustupcima Poljsku za rat protiv Švedske prikazuje Koroljuk u dokumentiranoj raspravi *Sastanak u Biržama i prvi pregovori o poljsko-ruskom savezu*. Zbornik *Petar Veliki* izazvao je oštru reakciju zbog ideološkog zastranjivanja i metodološke bespomoćnosti. Zaozerska je skupila vrijedan faktički materijal, ali ipak želi dokazati lažne teze Miljukova, da je Petar uvodio manufakture silom, »s batinom u ruci«. Danilova nije riješila pitanje o autoru »Oporuke«, ali je iscrpno prikazala, kako su se tim podmetnutim dokumentom služili neprijatelji Rusije i SSSR.

Problemikom XVIII. st. poslije Petra bavi se više rasprava. Tri rasprave tretiraju problem t. zv. preloma u manufakturnoj proizvodnji 18. st.: Bak, *Prilog pitanju o genezi kapitalističkog načina proizvodnje u feudalnoj privredi Rusije*; Borovoj, *Prilog pitanju o formiranju kapitalističkog načina proizvodnje u Rusiji 18. st.* i Pažitnov, *Prilog pitanju o*

»prelomu« u manufakturnoj proizvodnji 18. st. Već je Rubinštein u svojim raspravama o ekonomskoj historiji ustvrdio, da je do »preloma« došlo ne za Katarime II. i pod utjecajem njene smišljene djelatnosti nego već 40-ih i 50-godina XVIII. st., ali nije donio potrebnih dokaza za to. Bak iznosi konkretni materijal i pokazuje, da je već 1770. t. zv. kupećeska manufaktura s najamnim radnicima i po broju poduzeća i po vrijednosti proizvodnje premašila spahijsku sa kmetovima kao glavnom radnom snagom. Borovoj analizira ulogu banaka i kredita kao važnih faktora prvobitne akumulacije. Njihova uloga dosad nije dovoljno ocijenjena pri analizi uslova kapitalističkog načina proizvodnje. Tako Pažitnov ostaje usamljen sa svojom tezom, da do »preloma« nije došlo ni krajem XVIII. st. nego mnogo kasnije. Radu Ruskih javnih radnika posvećeni su članci *Ekonomski nazori V. N. Tatiščeva* od Alfirenka, *Ruska historiografija XVIII. st.* od Tihomirova i *Izdavačka djelatnost Novikova u Moskvi* od Fridberga. Tihomirov pobija mišljenje Rubinšteina, da se ruska historiografija razvijala pod presudnim utjecajem Zapadne Evrope i navodi dokaze, da su ruski historičari toga perioda polazili od ruske stvarnosti i analize ruskih ekonomskih i društvenih odnosa. Vrlo je interesantan članak *Novi dokument za povijest ruske društvene misli pretkraj XVIII. st.* od Belika i Kononova. To je »Blagovijest Izrailju rosijskomu«, program o ukidanju feudalizma u Rusiji, koji je u 243 kopije razaslan narodu i vojsci s pozivom, da se na sastanku 1796. riješi pitanje preuređenja države. Sastanak nije održan i dalja sudbina toga pokreta nije poznata.

Vrlo je instruktivna rasprava Golobuckog *Socijalni odnosi u Zaporožju XVIII. st.* s analizom najamnih odnosa u Siči. Stanislavska u raspravi *Engleska i Rusija u vrijeme drugog turskog rata (1788.—91.)* prikazuje napore Pitta da obrazuje protiv Rusije koaliciju, s ciljem da izolira Rusiju i uspostavi englesku hegemoniju u Evropi.

U odjeljku bibliografije prikazano je više djela: *Batir Srim* (vođa narodnog pokreta protiv bejova u Kazahstanu) od Vjatkina, *Povijest adigejskog naroda* od Nogmova, *Povijest tadžiskog naroda* od Gafurova, *Kjahta u XVIII. st.* od Silina, *Kmetstvo na baštinama Šeremetevih* od Ščepetova, monografije o ruskim vojskovođama Suvorovu, Rumjancevu, Kutuzovu i o ruskoj vojsci.

Povijest ostalih zemalja u XVIII. st. slabije je zastupana. Članak Zaharove *O genezi ideja Thomasa Jeffersona*, pisan na temelju opsežne literature i Jeffersonovih memoara i korespodencije, dokazuje, da Jefferson svoje ideje nije crpao iz Lockeja, nego da je stajao pod utjecajem levelera i revolucionarnih mislilaca francuskih. Prilog proučavanju kolonijalnih ratova i osvajanja daje članak Štejnberga *Englesko-maisorski ratovi 90-ih godina XVIII. st.*, prikazujući uzroke poraza sultana Tipu, koji je bio posljednja smetnja Englezima u porobljavanju Indije. Vjerolomne metode i podle postupke engleskih kolonizatora u Indiji prikazuje Ljusternik u raspravi *Iz povijesti engleskog osvajanja Bengalije*, koja je štampana u Učenim zapisima Lenjingradskog pedagoškog instituta sv. 62 i ukratko recenzirana u V. I.

God. 1947. izdala je AN zbornik članaka *Gaspar Monge*, prilikom 200-godišnjice od dana rođenja, u kojoj je osvijetljena djelatnost toga velikog učenjaka iz doba francuske revolucije i aktivnog saradnika na preuređenju Francuske. Recenzent smatra, da u zborniku nije vjerno prikazan odnos Mongeov prema Napoleonu. Povoljno je kritika ocijenila knjigu francuskog generala Herlauta *Pukoonik Bouchotte, ministar vojni II. g. republike*, u kojoj je vjerno prikazan rad toga agilnog organizatora nacionalne obrane i sukobi sa žirondistima i desnim krilom jakobinaca. U Bostonu je 1945. izašla knjiga Korngolda *Gradanin Toussaint*, u kojoj je, veli recenzija, prikazan u pripovjedačko-senzacionalističkom žanru, uz dosta psihologiziranja i moraliziranja, lik »crnoga jakobinca« i njegova borba na Haitiju, bez klasne analize djelatnosti Toussainta i njegovih protivnika. U već spomenutim Učenim zapisima štampana je rasprava Domniča *Rimski papa i revolucija u Francuskoj u periodu od 1789—1791* (poglavlje iz kandidatske disertacije Kontrarevolucionarna

djelatnost klera u vrijeme Ustavotvorne skupštine 1789—1791), u kojoj je, nasuprot Mathiezu i drugim buržoaskim historičarima, prikazao klasnu suštinu stava feudalaca, među koje spada i crkva, prema revoluciji.

Kratkom bilješkom osvrnula se kritika na knjigu Poljaka Assorodobraja *Počeci radničke klase*, u kojoj je prikazan razvoj poljske manufakture više putem prinudnih mjera nego putem dobrovoljnog najamnog rada.

Kao kuriozum treba spomenuti bilješku o knjizi T. Matic, *Prosojezni (!) i knjizebni rad o (!) Slavoniji prije preporoda. Hruatska (!) A. z. i u.* U prijevodu na ruski Slavonija se pretvorila u Sloveniju i ostala tako do kraja bilješke. Dalje saznajemo, da je u prvim decenijama XVIII. st. prije pojave Matije A. Rankeviča (!) prosvjetni rad bio uglavnom koncentriran u školama katolika, »isusovcevu« i drugih religioznih sekta!

U povijesti XIX. st. najviše je članaka posvećeno naprednim pokretima: 1848., radničkom pokretu, ruskim revolucionerima i t. d., ukidanju kmetstva i ekonomici toga vremena.

Černjak prikazuje u članku *Socijalno-politički nazori engleskih radikala* njihov program kao pojavu »ranog stadija pokreta proletarijata i poluproleterskih masa, koji su se tada borili u savezu s jednim dijelom sitne buržoazije i sitne industrijske buržoazije protiv bloka krupnih posjednika i krupne buržoazije«. Čartisti su kasnije razvili taj program. U članku *Dekabristi i poljsko pitanje* pokazuje Bekker, da pregovori između Poljaka i dekabrista nisu mogli dati rezultata, jer je poljsko plemstvo težilo samo za uspostavljanjem feudalne Poljske u historijskim granicama, a dekabristi su bili ruski patrioti, koji su težili za demokratskim preuređenjem Rusije. Seljačko i nacionalno pitanje nije konsentno i potpuno postavilo ni emigrantsko Poljsko demokratsko društvo, kako to pokazuje Miller u članku *Seljačko pitanje u programu Poljskog demokratskog društva*, jer nije moglo zamisliti oslobođenje bez harmonične suradnje poljskih plemića-posjednika i narodnih masa svih narodnosti nekadašnje Poljske.

Stogodišnjici Komunističkog manifesta posvećena su 3 članka: *Iz prethistorije »Manifesta Komunističke partije«* od Kandelja, *Uz stogodišnjicu »Manifesta Komunističke partije«* od Volgina i *Prilog historiji stvaranja »Manifesta Komunističke partije«* od Kandelja. U svojim dokumentovanim raspravama Kandelj prati razvoj i rad »Saveza pravednih« i »Saveza komunista« i presudnu ulogu Marxa i Engelsa u suzbijanju utopističkih i mističkih koncepcija kod njihovih vođa i članstva. Od »ispovijedanja vjere« i »katekizma« preko Engelsovih »principa komunizma« iznosi sve faze, kroz koje je prošao rad na stvaranju borbene ideologije i strategije proletarijata. Volgin ističe važnost Manifesta za podizanje svijesti i borbenosti radničkih masa i za dalji razvitak naučnog komunizma i njegovu savremenost, kad se sve mračne sile dižu u borbu protiv komunizma.

O 1848. štampano je u V. I. desetak rasprava i nekoliko recenzija. Mi ćemo se osvrnuti samo na dvije rasprave i dvije recenzije, jer su druge već prikazane. Želubovska u članku *Belgija 1848.* prikazuje napetu situaciju u Belgiji i poslije dolaska na vlast liberalnog ministarstva u kolovozu 1847 i stvaranje Demokratske asocijacije, koja je okupila u februaru 1848 sve borbene elemente. Vlada je vještima manevrom izbjegla opasnost: donijela je izbornu reformu i organizovala javne radove. Kad se izjalovio pokušaj belgijskih patriota iz Francuske da prodru u Belgiju, vlada je to iskoristila, da ih prikaže izdajicama u službi Francuske. Zato je na izborima u junu liberalna buržoazija odnijela krupnu pobjedu. Belgija je 1848 bila zrela za republiku, ali neorganiziranost belgijskih radnih masa, politička kolebljivost belgijskih demokrata i propaganda protiv republike kao sredstva za počinjanje Francuskoj razbili su snažan republikanski pokret.

Kan u raspravi *Pretparlamenat i prvi badenski ustanak 1848* na osnovi njemačke literature i nekih dokumenata iz arhiva ruskoga Ministarstva vanjskih poslova daje prikaz republikanskog pokreta Heckera, Struvea i Herwegha, koji su pokušali da provedu odozdo ujedinjenje Njemačke i da je preobrase u demokratsku federativnu republiku. Specijalna

monografija francuskog historičara A. Charlesa *Revolucija 1848. i Druga republika u Bordeauxu i u departmanu Gironde* ograničava se, kako ističe recenzent, na prikazivanje buržoazije, a zanemaruje »položaj proletarijata i seljaštva, politički i ideološki razvoj tih klasa, socijalističku propagandu, djelatnost demokratskih organizacija, karakteristiku struja u demokratskom taboru i život malih gradova i sela«. O mađarskoj revoluciji recenzirana su dva djela: *Dokumenti o mađarskoj revoluciji i oslobodilačkoj borbi 1848/9* u redakciji Landyja i *Šandor Petőfi od Revesa*. Iz kratke recenzije o dokumentima ne može se dobiti prava slika o njihovoj vrijednosti, pa bi ih trebalo pregledati i detaljnije prikazati.

Povijest radničkog pokreta poslije 1848 osvjetljava Radus-Zenković u članku *Iz historije Saveza komunista (septembar 1850 — august 1851)*; donosi t. zv. Bürgersov dokument i kölnski »Ustav Saveza komunista« od 1. XII. 1850, objašnjavajući uzroke raskola u Savezu i stav Marxa i Engelsa prema njemu. Političku borbu i duhovna previranja u Francuskoj prikazuju Zastenker u članku *Gora 1849* i Volgin u članku *Pecqueur poslije 1848*.

Problematici ruskog društva i prikazu najistaknutijih njegovih predstavnika posvećeno je više članaka i recenzija. Reuelj prikazuje u članku *Položaj radničke klase u Engleskoj od F. Engelsa u ocjeni ruske žurnalistike 1860* vrlo živ interes naprednih predstavnika ruske inteligencije toga vremena za probleme socijalizma i posljednjih dostignuća zapadnoevropske misli. Levin u članku »Manifest Komunističke partije« *Marxa i Engelsa u Rusiji od 50-ih do 80-ih godina XIX. st.* dokazuje, da je Manifest, iako je bio preveden na ruski tek 1869 u Ženevi, bio i prije toga poznat i u Rusiji i među ruskom revolucionarnom emigracijom. L. prikazuje odnos narodnjaka prema Manifestu i njegovo širenje poslije osnivanja grupe »Oslobođenje rada«. Bjelinskom je posvećen iscrpan članak Ilerickog *Historijski nazori V. G. Bjelinskoga*, u kojem nam se Bjelinski prikazuje kao talentiran i originalan predstavnik ruske revolucionarno-demokratske historijske misli. Knjižica Poljakova *Bjelinski na Moskovskom univerzitetu*, recenzirana u V. I., pretjeruje u ocjeni važnosti toga perioda za dalji duhovni razvoj Bjelinskoga. Interesantna je i recenzija zbornika *V. G. Bjelinski i njegovi korespondenti*. Sladkevič u raspravi *Prilog pitanju o polemici N. G. Černiševskog sa slavjanofilskom publicistikom* razotkriva reakcionarnu suštinu slavenofila već 60-ih godina i objašnjava stav Černiševskog prema oslobođenju Slavena vlastitim snagama, bez pomoći carizma. Vrlo je informativna recenzija *Korespodencije K. Marxa i F. Engelsa s ruskim političkim radnicima* sa 193 pisma.

Privredne i socijalne prilike toga perioda prikazane su u raspravama *Baraboj Borba kmetova Zapadnog Sibira za slobodu* i *Ulaščika Kmetsko selo Litve i Zapadne Bjelorusije uoči reforme 1861*, a recenzirane su knjige Genkina *Spahijski kmetovi Jaroslavske i Kostromske gubernije prije reforme i za vrijeme reforme 1861*, zbornik dokumenata *Seljačka reforma u Kabardiji*, zbornik dokumenata *Ustim Karmaljuk* (vođa seljačkog pokreta na Ukrajini 1812—1835 protiv spahija i carske vlasti), *Šahmatova Unutrašnja orda i ustanak Isataja Tajmanova* (prikaz političkog i socijalno-ekonomskog stanja i klasne borbe u Kazahstanu 1800—1840), S. A. Pokrovskog *Vanjska trgovina i vanjska trgovinska politika Rusije* i Ljaščenka *Povijest narodne privrede SSSR*. S područja političke povijesti recenzirane su dvije knjige: Hendersona *Diplomacija Krimskog rata i druge historijske rasprave* i zbornik dokumenata *Rusija i Turkmenija u XIX. st. Prilog ulasku Turkmenije u sastav Rusije*.

Iz slavenske povijesti poslije 48. ima samo Ratnerov članak *Postanak Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868*, kratak izvještaj o kandidatskoj disertaciji Mirošničenka *Odnos ruske javnosti prema balkanskim događajima 1875—1878* i nekoliko recenzija bugarskih knjiga (o Botevu, procesu Levskoga i dijarbekirskim zatočenicima), a iz opće povijesti samo nekoliko bilježaka o pojedinim raspravama u raznim zbornicima (o državnom pre-

vratu Luja Bonaparta, o armiji i vladi prvih godina Treće republike); isto tako su samo kratko spomenute dvije kandidatske disertacije o porazu bakunjinizma u I. Internacionali i o borbi struja u Pariskoj komuni.

O ruskoj revoluciji 1905—1907 nema nijedne rasprave, svega jedna recenzija (o knjizi Berhina *Luganska boljševička organizacija u vrijeme prve ruske revolucije*, gdje su djelovali Vorošilov i Parhomenko), jedan izvještaj o doktorskoj disertaciji (Krastinja *Revolucija 1905 u Letoniji*, kojom je udaren temelj proučavanju povijesti revolucije u nacionalnim područjima) i nekoliko kraćih bilježaka o raspravama, štampanim u Učenim zapiscima (Berkeviča *Borba boljševika protiv planova njemačke intervencije 1905—1906*, gdje se prvi put obrađuje to važno pitanje, i Bočkareve *Iz historije agrarne politike carizma u vrijeme prve ruske revolucije*) i Radu Azerbajdžanske filijale IMEL (Tokarževskoga *Decembarski štrajk 1904 u Bakuu*) i nekoliko drugih, tek spomenutih radova. Periodu stolipinske reakcije posvećen je članak Jegorova *Seljački pokret u centralnoj černozemnoj oblasti 1907—1914*, u kojem je prikazan otpor Stolipinovoj agrarnoj politici i zaoštravanje klasne borbe na selu. Taj period obrađuju i dvije kandidatske disertacije (*Iz povijesti borbe partije boljševika za marksistički program u nacionalnom pitanju i Revolucionarna djelatnost druga Staljina u vrijeme Stolipinske reakcije*) i jedna doktorska *Borba klasa i partija u IV. državnoj dumi 1912—1917*) i neke druge uzgred spomenute radnje. Vanjsku politiku carske Rusije na Istoku prikazuje opsežno djelo Romanova (492 str.) *Skica diplomatske historije rusko-japanskog rata 1895—1907*. Kritika zamjera, što je premalo istakao agresivne pripreme Japana i drugih imperijalističkih država, te se tako dobiva nepotpuna slika o tom sukobu, koji je izazvao Japan. Taj period osvjetljava drugi solidan i obiman rad: *Englesko-japanski savez 1902—1921* od Galjperina, u kojem je pobijeno gledište engleskih historičara, da je britanska politika na Dalekom istoku bila »obrambena«. Tako pokušava i američki historičar Bisson u svom djelu *Američka politika na Dalekom istoku* da politici »otvorenih vrata« dađe isključivo obrambeni karakter. Doktorska disertacija Jerusalimskog *Vanjska politika i diplomacija Njemačke pretkraj XIX. st.* daje široku sliku ekonomskog razvoja Njemačke i prikazuje Njemačku kao najagresivniju od svih imperijalističkih sila svijeta — dvoličnu, ucjenjivačku i terorističku, kako je istakao jedan od oponenta. Da bi mogli izdržati konkurenciju i osvajati nova tržišta, njemački industrijalci su usavršavali tehniku proizvodnje, a u isto vrijeme počeli da smanjuju proizvodne troškove produžujući radni dan i snizujući nadnicu. Borbu njemačkih radnika u prvom deceniju prikazuje Beršadska u kratkom članku *Uspon radničkog pokreta u Njemačkoj na početku XX. st.* Zbog oportunističkog stava centrista i revizionista i nedosljednosti lijevih socijalista nisu mogli štrajkovi njemačkih radnika da prerastu u masovni politički štrajk. Štrajkaši su ostali bez revolucionarnog rukovodstva i morali su pristati na sve uslove poduzetnika.

Događajima iz I. svjetskog rata posvećena su dva članka, *Mobilizacija industrije carske Rusije u prvom svjetskom ratu 1914—1917* od Pogrebinskog i *Njemačko-turski upad u iranski Azerbajdžan 1914—1915* od Korotkove i nekoliko prikaza. Pogrebinski daje živu sliku ekonomske slabosti Rusije i nesposobnosti vlade i vladajuće klase da racionalno iskoristi sve mogućnosti. Korotkova se naročito zadržava na neiskrenom držanju Engleske u pitanju Irana, koja je nastojala da potisne Rusiju iz blizine svojih interesnih sfera. Iz opće povijesti toga perioda bilo je štampano više rasprava u Radovima iz nove i najnovije povijesti: *SAD i Engleska za vrijeme rata 1914—1917* od Jerofejeva, *Okupacija Haitija od SAD* od Zuboka, *Borba za reformu pruskog izbornog prava za vrijeme prvog sojetskog rata* od Eggerta, *Buržoasko partije i novembarska revolucija 1918 u Njemačkoj* od Lenčnera, ali su ti radovi u članku Zastenkeru *Udaljavanje od principa partijnosti* i u diskusiji na sjednici AN oštro osuđeni zbog svoje »neutralnosti«, buržoaskog objektivizma i odricanja od borbene marksističko-lenjinističke ocjene događaja. Isto je tako nepovoljno ocijenjena i knjiga Trajnina *Nacionalne suprotnosti u Austro-Ugarskoj i njezin raspad* zbog nemark-

sističkog tretiranja mnogih problema, a i zbog gotovo nikakvog poznavanja slavenske literature.

Velika oktobarska socijalistička revolucija, njezino historijsko značenje i utjecaj, period intervencije i građanskog rata i socijalistička izgradnja osvijetljeni su u brojnim člancima, u recenzijama zbornika dokumenata i monografija i prikazima referata sa svećanih sjednica naučnih ustanova.

Kad je izbila Februarska revolucija, zapadni saveznici su uprli sve sile da Rusija ostane u ratu i dalje se bori za interese englesko-francuskog kapitala. Engleska buržoazija je upotrebila vođe engleske radničke partije i trade-uniona i poslala u Rusiju »radničku« delegaciju da utječe na tok ruske revolucije u interesu engleskih imperijalista. Makinacije te delegacije prikazuje Lozovski u članku *Laburistička partija i Februarska revolucija*, koji je izvadak iz studije *Laburistička partija Engleske i Sovjetski Savez*. Stav njemačke socijal-demokracije prema Februarskoj revoluciji osvjetljuje Golovačev u članku *Njemačka socijal-demokracija i Februarska buržoasko-demokratska revolucija u Rusiji* (Učeni zapisci, 62).

Rad boljševičke partije na pripremanju oružanog ustanka osvjetljuje referat Razgona *Problemi oružanog ustanka u prva tri toma djela J. V. Staljina*. O oružanom ustanku u Petrogradu izdan je zbornik dokumenata *Oktobarski oružani ustanak u Petrogradu 1917*, i Seljubski u članku *Vojno-pomorski revolucionarni komitet 1917* prikazuje njegovu ulogu u obaranju kapitalizma i uspostavu sovjetske vlasti u Petrogradu. Uloga mornara u revoluciji prikazana je dobro u knjizi Najde *Revolucionarni pokret u carskoj floti*, koja obrađuje period od ustanka dekabrista, koji su imali članova i u floti, do 1917. Rad partijske organizacije u Petrogradu prije rata i za vrijeme revolucije i ulogu Kalinjina u tom radu osvjetljava zbornik članaka *M. I. Kalinjin i petrogradski radnici*. Organizacionom, propagandističkom i agitacionom radu Frunzea u pripremanju Oktobarske revolucije posvećena je monografija Zelenskoga *M. V. Frunze u Ivanovo-Voznesenskom rajonu 1917*. Stvaranju Radničko-seljačke crvene armije, »armije zaštitnice slobode i nezavisnosti« socijalističke domovine, posvećen je članak Kljackina *Izgradnja Crvene Armije 1918*. Ona je u ljeto 1918. u vrijeme početka intervencije, imala već 450 tisuća dobrovoljaca, a u novembru bila je njena organizacija završena.

Poslije pobjede oružanog ustanka i preuzimanja vlasti radnička klasa je pristupila izgradnji socijalizma u neobično teškim prilikama. Radi likvidacije kontrarevolucionarne sabotaže partija je već 16. novembra donijela zakon o Radničkoj kontroli u poduzećima. O stvaranju toga zakona i njegovoj primjeni govori Verhovenj u članku *Sovjetski zakon o radničkoj kontroli*, a borbu za radničku kontrolu u Petrogradu i samo provođenje kontrole prikazuje *Zbornik dokumenata »Radnička kontrola i nacionalizacija industrijskih poduzeća u Petrogradu 1917—1919«*, koji kritika ne smatra potpuno uspješnim. Uporedo sa stvaranjem radničke kontrole u poduzećima partija je pripremala i zakon o nacionalizaciji zemlje, kao prvi preduvjet za stvaranje sovjeta i kolhoza. Taj rad nije još dovoljno proučen u sovjetskoj historiografiji, pa Lucki daje u članku *Zakon o socijalizaciji zemlje* kratak pregled njegova postanka. Isto tako nema još ni sistematskog prikaza o radu t. zv. komiteta sirotinje, koji su na selu bili najjača podrška sovjetske vlasti. U zborniku dokumenata *Komiteti sirotinje u Sjevernoj oblasti* (u bivšoj Petrogradskoj i Novgorodskoj guberniji) prikazan je mnogostrani rad tih komiteta (borba s gladom, provođenje u život dekreta o zemlji i borba za socijalističke forme privrede, obrana socijalističke domovine i t. d.). Za razliku od komiteta sirotinje na selu, većina Seljačkih zemljišnih komiteta, koje je uspostavila Privremena vlada, nisu bili u početku zastupnici interesa širokih seljačkih masa nego organi vlade, ali je s vremenom pod rukovodstvom boljševika sirotinja osvajala niže komitete i pretvarala ih u organe seljaštva u borbi protiv kulaka i spahija. Kratak historijat tih komiteta i njihovu ulogu daje Peršin u članku *Seljački zemljišni komiteti u vrijeme pripremanja Velike oktobarske socijalističke revolucije*.

Period građanskog rata i strane intervencije osvjetljen je također s nekoliko članaka i mnogo recenzija o zbornicima, monografijama i referatima. Giršfeljd u članku *O ulozi SAD u organizaciji antisovjetske intervencije u Sibiru i na Dalekom istoku* pokazuje, da je upravo »američka imperijalistička buržoazija istakla politički program rata koalicije svjetske reakcije protiv ruske sovjetske države i preuzela na sebe financiranje antisovjetskog pohoda velikih sila protiv sovjetske vlasti«. Veze ukrajinske buržoazije s anglo-francuskim interventima u borbi protiv sovjetske vlasti prikazuje Liholat u članku *Ukrajinski buržoaski nacionalisti u službi stranih imperijalista (1918—1919)*. Mnogo interesantnih podataka o borbi s njemačkim i turskim interventima na Kavkazu nalazi se u recenziji rasprave Tokarževskoga *Boljševici Bakua — organizatori borbe protiv njemačko-turskih interenata u Azerbajdžanu 1918*. Na sjednici sekcije za povijest Krima referirao je Kozlov o ilegalnom radu boljševika protiv engleskih i francuskih okupatora u Sevastopolju. Bogati materijal sabran je u zbornicima: *Borba za pobjedu Velike oktobarske socijalističke revolucije na Uralu, Pobjeda V. o. s. r. u Turkestanu, Pripremanje i provedba V. o. s. r. u Uzbekistanu, Pobjeda V. o. s. r. u Kazahstanu i obrazovanje Kazaške ASSR, Omsk u oktobarskim danima i uspostava sovjetske vlasti (1917—1919), Harkov u V. o. s. r., Borba za sovjetu u Zabajkalju i Za vlast sovjeta. Uspomene učesnika partizanskog pokreta u Kolčakovoj pozadini*. Veliki dio dokumenata u tim zbornicima štampan je prvi put, a iscrpne recenzije, otkrivajući nedostatke i pogreške, povećavaju znatno njihovu naučnu vrijednost. Dobar prikaz toka Okt. rev. u Azerbajdžanu dao je Guseinov u članku *Iz historije borbe za sovjetsku vlast u Azerbajdžanu 1917—1918* (u Radu azerb. filijale IMEL). Borbe u Vanjskoj Mongoliji dao je dobro, kako kaže kritika, Cibikov u knjizi *Poraz ungernoštine* (t. j. generala Ungerna, suradnika atamana Semjonova), dok je Antohin i u II. izdanju svoje knjižice *Iz historije borbe za vlast Sovjeta u Primorju* dao sasvim nevjeran i pogrešan prikaz događaja. Raimov je u članku *Prilog historiji obrazovanja Baškirske ASSR* dao u sažetoj formi rezultate iz svoje doktorske disertacije *Obrazovanje Baškirske ASSR*, u kojoj su oponenti zapazili mnogo praznina. To se osjeća i u njegovu članku. U periodu građanskog rata i u učvršćivanju sovjetske vlasti odigrali su važnu ulogu agitacioni vlakovi i parobrodi. Gofman u članku *Prilog historiji prooga agitparobroda SCIK »Crvena Zvijezda« (juli—oktobar 1919)*, na kojem su se nalazili Molotov kao opunomoćenik SCIK i Krupskaja kao član kolegije Narkomprosa, prikazuje njihov put po Volgi i Kami i raznovrsne zadatke, koji su izvršili. Sofinov u članku *Djela J. V. Staljina kao izbor za proučavanje povijesti građanskog rata u SSSR* ističe njihovu važnost i zbog bogatog faktičkog materijala i zbog principijelnih postavki kao teoretske generalizacije iskustva građanskog rata.

Kasnijem periodu posvećeni su članci Petropavlovskog *Osmi sveruski kongres sovjeta*, koji je održan u vrlo teškoj ekonomskoj situaciji poslije građanskog rata i donio niz efikasnih mjera za podizanje privrede, Genkine *Državnička djelatnost V. I. Lenjina u periodu prelaska na mirnodopsku izgradnju (januar i februar 1921)*, kad je L. zajedno sa Staljinom »usmjerivao čitav rad sovjetskog državnog mehanizma«, i Gureviča *Zemljišnodna reforma u Uzbeškoj SSSR (1925—1929)*, koja je omogućila masovnu kolektivizaciju poljoprivrede Uzbekistana.

Odnosi kapitalističkih zemalja prema Sovjetskoj Rusiji poslije sloma intervencije prikazani su u djelu *Sovjetska Rusija i kapitalističke zemlje u godinama prelaza od rata ka miru (1921—1922)* od Rubinšteina. Kritika je istakla niz manjih i većih netočnosti, ali smatra da »zaslužuje opću pozitivnu ocjenu«. Mincova knjiga *Povijest SSSR (april 1917 do 1925)* bila je predmet diskusije u Institutu historije AN, poslije koje je Minc priznao svoju pogrešku, što je preštampao svoja »malo vrijedna i zastarjela predavanja«. Naučno-popularni rad Genkine *Formiranje SSSR* kritika je primila povoljno.

O utjecaju Oktobarske revolucije na radne mase Poljske raspravlja članak Miska *Iz povijesti revolucionarnog pokreta u Poljskoj 1918—1919*, prikazujući specijalno povijest sovjeta radničkih deputata. Izdajničku ulogu berlinskog Izvršnog komiteta i nedovoljnu borbenost spartakovaca u njemačkoj revoluciji prikazuje Petrajev u članku *Prilog pitanju o sovjetskom pokretu u Njemačkoj (novembar-decembar 1918)* (Učeni zapisci, 62), koji je kritika povoljno ocijenila. Na sjednicama više instituta čitani su referati o utjecaju Oktobarske revolucije na Poljsku i na nacionalno-oslobodilačke pokrete naroda Istoka i Amerike (Kinu, Indiju, Indoneziju, Japan, Koreju, Filipine i Južnu Ameriku).

Periodu između dva rata ostavljeno je dosta mjesta. Članak Kunine *Iz historije imperijalističke ekspanzije SAD u Evropi poslije prvog svjetskog rata* prikazuje, kako je ta »idealizirana demokratska republika Wilsonova« preko tobože humane i filantropske Američke administracije za pružanje pomoći (ARA), kojom je rukovodio Hoover, nastojala da sebi podredi svu privredu zemalja, koje su primale američku »pomoć«. Isto, što u bezočnijoj mjeri čini i danas! Pokušaja da se ta politika, kao i uopće čitava imperijalistička ekspanzija SAD opravda, ima u buržoaskoj štampi mnogo. Takav falsifikat historije predstavlja i knjiga Austrijanca Leuchtera *Amerika u svjetskoj politici*. Ali, nažalost, ni neki sovjetski historičari ne mogu da prozru suštinu američke unutrašnje i vanjske politike. Takva je, po prikazu kritike, i knjiga Lanova *SAD od I. do II. svjetskog rata*, »obrazac neumjesnog „nispoklonstva“ i banalnog kovanja u zvijezde američke stvarnosti«, »bez marksističko-lenjinističke analize pojava i događaja«. Knjiga Amerikanca Logana *Senat i Versailleski mandatni sistem* opravdava američku ekspanziju u Tihom oceanu poslije I. svjetskog rata razlozima — samoobrane! Ni najbolji dosad prikaz politike SAD na Istoku *Borba za Tihom Oceanom (japansko-američke suprotnosti)* od Avarina nije slobodan od krupnih grešaka (nepravilna ocjena Čaj-Kaj-Šeka, Rooseveltove politike i dr.). Te suprotnosti osvjetljava i američko službeno izdanje *Dokumenti o odnosima SAD i Japana 1931—1941*, koji »i protiv volje izdavača i pored pažljivog izbora dokumenata, daju dovoljno dokaza, da je bit američke politike na Dalekom Istoku u „kritičnom deceniju“ pred rat na Tihom Oceanu bila, umirivanje japanske agresije«, analogno »umirivanju« agresorâ u Evropi! Knjiga Morgensterna *Pearl Harbor. Povijest tajnog rata* zastupa tako bezočno interese halapljive američke reakcije, da je izazvala oštar otpor napredne američke historiografije. Rodov u članku *Iz historije japansko-američkih pregovora 1941* daje detaljan prikaz razvoja događaja pred napad na Pearl Harbor, a u bibliografskom pregledu *Iz povijesti japansko-američkih odnosa uoči rata na Tihom Oceanu* prikazuje nekoliko japanskih i američkih izdanja memoara, koji osvjetljavaju neke važne momente u tim odnosima. Dobar prikaz Rooseveltove politike dao je, po priznanju sovjetske kritike, Rauh u *Historiji »Novog kursa« 1933—1938*.

Englesku politiku na Bliskom istoku prikazuje članak Osipove *Iz historije engleske uprave u Palestini (1910—1930)*, a njezinu vanjsku politiku monografija Lemina *Vanjska politika Velike Britanije od Versaillesa do Locarna*, koja je u diskusiji u Akademiji društvenih nauka pri CK SKP(b) oštro kritikovana zbog objektivističkog karaktera i nepravilnog tretiranja mnogih pojava i događaja.

Povijesti Njemačke neposredno poslije rata posvećena su dva članka. Davidovič u članku *Hamburški ustanak 1923* prikazuje socijalne potrese poslije ruhrske krize, štrajkaški pokret i njegovo prerastanje u oružani ustanak, kritikuje plan ustanka, koji je izradio CK KPNj i detaljno prikazuje rad Thälmanov u pripremanju i provođenju ustanka u Hamburgu. Članak Turoka *Od Damesova plana do garancijskog pakta* prikazuje napore anglo-američkih imperijalista da uvuku Njemačku u antisovjetski »zapadni blok«, u kojem bi bile riješene francusko-njemačke suprotnosti. Pojavu Hitlerovu na političkoj sceni pokušava da objasni Rotštein u članku *Hitler i njegovi prethodnici* povoljnom situacijom u Njemačkoj poslije poraza u ratu za oživljavanje pangermanskih i antisemitskih nazora, pomoću, koju mu je pružio krupni kapital, i nadom sitne buržoazije u rješenje ekonomske krize. Rotštein je dodirnuo tek neke komponente, a druge potpuno zanemario (na pr. slabu

otpornu snagu njemačkog proletarijata i dr.). Brüning u svom *Pismu*, koje je štampano u Deutsche Rundschau, a recenzirano u V. I., prikazuje sebe kao antifašistu, a svu krivnju za dolazak Hitlera na vlast baca na KPNj. Međutim, i on i Hindenburg utirali su jednako put fašizmu. O periodu od 1937—1940, kad su kapitalističke sile složno podržavale Hitlera i gurale ga u rat sa Sovjetskim Savezom, ima mnogo memoara zapadnoevropskih državnika, koji žele da se opravdaju i dokažu, da je crno bijelo. Takvi su memoari Paul-Boncoura *Između dva rata. Uspomene o Trećoj republici*, Bonneta *Kraj jedne Evrope*, Lebruna *Svjedočanstvo* i generala Gamelina *Francuske vojske 1940* i *Tri etape prije rata*. Oni su detaljno prikazani u V. I. i demaskirani, a još ih bolje i poraznije demantiraju *Dokumenti i materijali uoči II. sovjetskog rata*, sv. I. (1937—1938) i II. (1938—1939) u izdanju Ministarstva vanjskih poslova SSSR, I ova izdanja su opširno prikazana pod naslovom *Novo demaskiranje falsifikatora historije* i *Dokumenti svjedoče*. Međutim, i u ruskoj historiografiji ima još sasvim pogrešnih prikaza toga perioda. Tako Notovič u raspravi *Njemačko-fašistički »Drang nach Osten«* poslije Münchena (u Radovima iz nove i najnovije povijesti), uz razne druge greške, ne vidi uopće smisao Münchenske politike, kad tvrdi, da »su u Londonu i Parizu nagađali, kuda će se baciti Hitler — na zapad ili na istok? Hitler je sam pomogao Chamberlainu i Bonnetu. On je sam otvorio svoje karte«. U Njemačkoj je poslije rata izašlo više djela o najnovijoj njemačkoj povijesti. U opširnoj recenziji *Suvremena njemačka historijska literatura o uzrocima postanka »Trećeg rajha«* prikazano je desetak radova i reakcionarnih i socijal-demokratskih istraživača, koji nastoje »da zabašure prave razloge razvitka njemačkog fašizma«, i progresivnih njemačkih učenjaka, koji »provode znatan i uspješan rad na proučavanju historijskih preduvjeta za stvaranje hitlerovske države«.

O drugom svjetskom ratu ima samo članak Teljpuhovskog *Velika staljingradska bitka* i prikaz ratnih operacija poljske vojske, štampanih u poljskom listu »Bellona«. Ukratko je recenzirana knjiga Pospieszalskog *Poljska pod njemačkom vlašću 1939—45*.

Materijal iz naše NOB, koji je poslan u Sovjetski savez, prikazan je u opširnijem izvještaju. Tu se, među ostalim, kaže: »Povijest izdanja tih knjiga (t. j. kratkog kursa historije SKP(b) i Pitanja lenjinizma) jest uzbudljiv »rasskaz« o neograničenoj ljubavi i heroizmu tipografskih radnika i jugoslavenskih partizana prema drugu Staljinu i našoj slavnoj boljševičkoj partiji, od kojih su se naučili pobjeđivati. Taj materijal i dokumenti jasno svjedoče o ogromnom radu komunističke partije Jugoslavije, koja je organizirala narodne mase za borbu protiv njemačko-fašističkih osvajača i rukovodila tom legendarnom borbom četiri godine«. Netočna je tvrdnja, da su partizanski dnevnici »zasad (t. j. 1948.; V. B.) gotovo jedini izvori o početnom periodu legendarne borbe naroda Jugoslavije«, jer je već u toku 1945—48. štampano obilje dokumenata po novinama, časopisima i knjigama. Nažalost, i ovdje ima uobičajene aljkavosti u transkripciji imena: jednom Zaherl, drugi put Zihel, Čelanović mj. Čolaković, Kosonović, od Branka Čubrilovića postao je Branko i Čubrilović.

Složene probleme poslijeratnog vremena osvjetljava knjiga Molotova *Problemi vanjske politike. Govori i izjave*, kojoj je posvećena opširna recenzija pod naslovom *U avangardi borbe za mir i sigurnost naroda*. Jarku sliku imperijalističke politike SAD u Latinskoj Americi pod maskom »panamerikanizma« daje Rodney Arismendi u djelu *Prilog pitanju o dolaru (povodom Trumanova plana)*, koje je opširno recenzirano u V. I. I sami predstavnici radikalne buržoazije u Evropi i Americi već su i prije rata uviđali sve mračne strane kapitalizma i neminovnost njegove propasti u tom obliku, ali nemajući solidne ideološke orijentacije vjerovali su ili u mogućnost reforama ili u »beskrvnu« revoluciju. Na takvim pozicijama je stajao i američki profesor Davies, koji je 1941. izdao u trećem

izdanju knjigu *Kapitalizam i njegova kultura*. Kritika je pozitivno ocijenila živo izneseni materijal iz eldorada businessa i gangsterstva. Od 1941. su se i business i političko gangsterstvo SAD razvili do neslućene visine, te su i Davies i milioni poštenih ljudi morali doći do saznanja, da im je mjesto u frontu aktivne borbe protiv zločinačkog imperijalizma.

V. Babić

CZASOPISMO HISTORYCZNO-PRAWNE I i II.

(*Annales d'histoire du droit*)

Poljska pravna povijest ima lijepu tradiciju, napose otkako su od kraja XVIII. st. radnici na tom području počeli obrađivati svoj predmet pod utjecajem novih pogleda u vezi s francuskom revolucijom i proučavati ga kao dio cjelovitog slavenskog prava. O tom svjedoče imena: W. Surowiecki, I. Rakowiecki, Czacki, W. Maciejowski, J. Lelewel, braća Jozef i Romuald Hube — sve do kraja XIX. st., kad taj romantičarski pravac pomalo nestaje. U to se vrijeme javlja krupno ime Oswalda *Balzera* († 1933), dugogodišnjeg profesora poljske pravne povijesti na sveučilištu u Lavovu, osnivača t. zv. lavovske škole, dok je u drugom poljskom kulturnom središtu, u Krakovu, doskora stao na čelo t. zv. krakovske škole profesor Stanislaw *Kutrzeba* († 1946), učenik svog prethodnika na katedri poljske pravne povijesti B. Ulanovskog. U trećem poljskom kulturnom središtu, u Varšavi, koja je bila pod ruskom okupacijom, historija poljskog prava nije se posebno predavala, a katedru slavenskih prava držao je Rus F. F. *Zigelj*. Opreka između lavovske i krakovske škole došla je snažnije do izražaja, kad je 1905 *Kutrzeba* objelodanio djelo *Historja ustroju Polski w zarysie* (Nacrt povijesti ustrojstva Poljske). Taj je sintetički pregled razvoja poljskih političkih ustanova naišao na kritiku, a prije svega se isticalo, da još nije došlo vrijeme, zbog nedostatnog izvornog materijala, za ovakvu radnju. Među kritikama naročito se isticao *Balzer*, te je između njega i *Kutrzebe* došlo do oštre polemike. Za razliku od krakovske škole, lavovska je škola poimence naglašavala potrebu primjenjivanja komparativne metode, i to napose u okviru slavenskih prava. *Balzer* je već 1900 objavio djelo *Historja porównawcza praw słowiańskich*, u kojem razlaže, kako je komparativna metoda dobra i potrebna, iako dosad nije postigla naročitih uspjeha zbog toga, što je radila deskriptivno, a ne, kako treba, analitički. Komparativnu su metodu za proučavanje slavenskih prava preporučali i praški profesor *Karel Kadlec* i varšavski profesor F. F. *Zigelj*, iako su se ta trojica opet razilazila u pojedinostima njene primjene i navodila različite uzroke zbog dotadašnjih njenih neuspjeha.

Nedavno je krug pravnih historika sa središtem u Poznanju pokrenuo novi časopis, od kojega su dosad izašle dvije sveske. U Predgovoru, što ga redakcija u 1. sv. upućuje čitaocima, kaže se, da časopis treba da ispuni prazninu u historijskim publikacijama poslije rata i da preuzme zadatak, što ga je 1930—1939 ispunjavao *Przewodnik historyczno-prawny* u Lavovu. Ali novi časopis ima donekle različit karakter, a i zadatak mu je ponešto širi od onoga, što ga je imao u svom programu *Przewodnik*. Prije svega, on će, za razliku od *Przewodnika*, obuhvatiti i povijest rimskog i kanonskog prava. Dalje, njegov je osnovni cilj da ostvari usku suradnju pravnih historika iz svih slavenskih zemalja, te će davati prvenstvo studijama iz oblasti komparativne historije slavenskih prava. A na kraju, časopis treba da posluži kao veza između nauke, koja se odnosi na probleme pravne povijesti slavenskih država, i pravno-historijskih nauka, koje se tiču drugih krajeva svijeta. U tu će svrhu časopis štampati na francuskom jeziku nesamo prikaze i résumé-e, već i članke.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA II

1 9 4 9

BROJ 1-4

TISAK I NAKLADA NAKLADNI ZAVOD HRVATSKE / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

V L A D I M I R B A B I Ć
M I R O S L A V B R A N T
G R G A G A M U L I N
M A R K O K O S T R E N Ć I Ć
J A R O S L A V Š I D A K

G L A V N I I O D G O V O R N I U R E D N I K

J A R O S L A V Š I D A K

I Z D A J E

POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE

Z A G R E B

Izdanje Nakladnog zavoda Hrvatske

Za nakladnika Dr. *Edo Musić*

Naklada 3.500 primjeraka

26 štampanih araka

Tiskanje dovršeno 8. I. 1950

u tiskari Nakladnog zavoda Hrvatske

Zagreb, Frankopanska 26

45137